

МОСТ МОСТ

списание **„ЗВЕЗДИЦА“** 1892–1914

Светлана Стойчева

Списание „Звезда“ е първият по значимост съперник на „Младина“. Започва да излиза само една година по-късно и спира също по времето на войните. Присъствието на повече от едно специализирани издания за деца в литературния живот не може да не предявява повече изисквания към самите тях. В конжурентната борба между списанията особено изпъкват фигурите на редактора, издателя и на художника. Неслучайно името на редактора и на издателя на „Звезда“ Никола Беловеждов неизменно присъства отпред на титулната страница, а в десетата годишнина (1901) узнаваме и името на художника Иван Спасов. Пред тях стои най-важната задача: как списанието да придобие свой облик и как да стане по-интересно, по-привлекателно и по-необходимо от всички останали.

Съперничеството започва още от корицата и титулната страница. В оформянето им се използват всички достъпни постижения на модерния и несъмнено привличащ тогава стил сецесион

(отнася се и за списание „Младина“). Различни винетки разкрояват страниците на списанието (използва се предимно растителната стилизация). Тяхната служба е „не само да съобщат нещо на погледа, а и да го зарадват“ (така Николай Райнов определя функцията изобщо на орнамента). Несъмнено е, че те са радвали погледа не само на малките читатели, но и на тези, които са ги абонирали за списанието. Заедно с това не може да не са посмекчавали поучителната дидактика на първите списания за деца.

Още П. Р. Славейков споменава за „разни изображения“, с които би могъл да „украсява“ страниците на „Пчелица“ с цел „по-добро изясняване на съдържанието и залъгване на малките ни читатели“. Той така и не успява да осъществи намерението си (отпечатана е само една илюстрация). В надпреварата си за разнообразие и „Младина“, и „Звезда“ далеч надминават представите на Славейков за декоративно-графическата организация на едно списание за деца.

От първата си годишнина „Звезда“ излиза като „илюстровано списание за деца“ (в това отношение „Младина“ „догонва“ „Звезда“ — едва от деветата годишнина започва да се популяризира като „илюстровано списание“). Може да се каже, че то задоволява всякакви очаквания за илюстрираност: черно-бели рисунки (най-често се преснемат илюстрациите към преводните материали от чужди списания за деца); по една цветна илюстрация — притурка, с която започва всяка книжка и на която се гледа като на луксозен подарък (и от днешна гледна точка подаръкът е луксозен!); фотографски снимки (на царя, на селски учител със своите ученици, на Първото пловдивско изложение, изгледи от България и др.); репродукции от картини на световноизвестни майстори (включително от Леонардо). Показателно е, че погледът се обръща и към български художници. Отпечатана е репродукция на картина на Иван Мърквичка със заглавие „Боянчо и Станка занесли на баба си кра-

вай (колак) за Коледа“. Репродукцията е поместена в същата година (1893), когато заедно с Иван Шишманов художникът създава Първото сдружение на българските художници. В последните години винетките намаляват, но пък се увеличават обвързаните смислово и стилово с текста илюстрации.

Илюстрациите неминуемо повишават пазарната цена на списанието. Но за издателите е ясно, че успехът им може да дойде само от броя на абонатите или спомоществователите. Ето защо и броят на абонатите, и цената на книжките са включени в рекламната страница. В края на втората годишнина са отбелязани 5450 абонати, а в края на шестата те се увеличават до 11 000. За разлика от литературата и периодиката за възрастни, които могат да се диференцират според културата и естетическия вкус на читателя си, художествената продукция за деца може да има само един читател — детето — детето на „просветения“ читател и детето на „непросветения“ читател, и бедното, и богатото дете. Един от най-демократичните жестове на „Звезда“ е цената на една годишнина: „Цената е само два лева за година, за да могат и сиромашките деца да си я купуват с петачета...“. Вниманието към бедните не се изчерпва само с цената. Милосърдието е една от най-популяризираните на страниците на списанието добродетели, а освен това се предлагат конкретни възможности на дело да бъде проявено. Например в раздела „Разни“ читателите се уговарят да подканят своите родители да дадат помощи за бедните деца.

През 1896 г. под № 15 250 излиза Окръжно на Министерството на народното просвещение — министерската легитимация на „Звезда“. В продължение на няколко години част от Окръжното се печата на рекламната страница на списанието: „Господин рецензентът се произнесе (като има пред вид всички излезли досега годишници), че списанието „Звезда“ добре разбира **своята задача**, а така също

добре залага да постигне тая задача, като **избира** и **нагодява прилични четива** в списанието. И от към страна на **език** и **систематическо нареждане** на **пробрания материал** списанието „Звезда“ **напълно удовлетворява изискването** от подобно списание“ (всичко подч. мое — С. С.). Накрая е уточнена и възрастта, за която може да се препоръча „Звезда“ — „най-долната школка възраст“. Цитирането на документа вероятно е имало немалка рекламна стойност за читателите на „Звезда“ (най-вече за техните родители и учители). За нас е по-важен фактът, че е привлечено вниманието на държавните институции към периодичния печат за деца. Важен е и фактът, че в резултат на количественото нарастване на броя на периодичните издания за деца вече е създаден нормативен образец, който дори е институционализиран. Както подчертахме, той съдържа „своя“ задача, определена стратегия („избира и нагодява прилични четива“), изискване към езика и подреждането на материалите. В този смисъл редакторите явно са вече по-малко свободни в сравнение с учителя Славейков.

Списанието черпи опит и от чужди образци. Сръбското списание за деца „Невен“ е на първо място. В поместения кратък творчески портрет на редактора му Змай Иванович се споменава за много статии, преведени в „Звезда“. Н. Беловеждов ги превръща в модел на своите собствени текстове. Чичо Стоян и Стоян Дринов превеждат немалко поетични творби.

Вниманието към „Звезда“ именно на Министерството на просвещението е напълно обяснимо. По традиция периодичният печат за деца продължава да служи на целите на училището. Н. Беловеждов е учител, по-късно предава редакторството в ръцете също на учители, повечето от сътрудниците продължават да бъдат учители. Естествено е, че списанието се стреми да се хареса преди всичко на учителите — на тях се гледа като на посредници към чита-

телите: „Това число (броят на абона-тите за година — б. м., С. С.) ни ка-ра да вярваме, че и по съдържание „Звездица“ най-много се харесва на нашите другари — учителите, които я препоръчват на своите ученици“ (из обръщението в първа книжка на списанието). Тяхното „посредничество“ е запазено и в самите текстове — разказвачът в много от четивата може да бъде идентифициран само с учителя. Например в четивото „За въгледобива и рудниците“ (г. I, 1892) разказвачът учител е обективиран — той разказва на един пришълец за каменните въглища. Самото заглавие „Звездица“ още в първия си стихотворен вариант се разчита като метафоричен заместител на „учението“ и „просветата“:

*Че в света е най-тегловен,
който в мрак живее,
а човекът, просветени,
нивга злочест не е.*

(Последната строфа от стихотворението „Звездица“, г. I, 1892)

Не е нужно да се обосновава подобно просветителската и морално-възпитателската линия на списанието. Съвсем на мястото си изглежда препечатаното от Славейковата „Пчелица“ четиво „Покорност и послушание“ (г. VIII, 1899) до други подобни четива като „Истинолюбивите деца“ (г. I, 1892) и „Мъдри изречения“ („Зле възпитан е онзи човек, който напуска отечеството си в лоши години. Какво можем помисли за сина, който оставя майка си, когато е болна?!“, г. IX, 1900). Пак по маниера на „Пчелица“ в рубриката „Нравоучение“ детето се учи на определено отношение към себе си, родителите, братята и сестрите, роднините, всички хора изобщо, учителя, училището и съучениците, църквата, свещеника, вярата. Заедно с това се „урежда“ и нравствено-поведенческата страна на такъв социален въпрос: „Какви трябва да са обноските ни като господари или като слуги“. Като добавим и преводния разказ „Капиталиста Петърчо“, публикуван на

части в няколко книжки, не можем да не отчетем актуализацията на възпитателните норми на възраждането в нова България.

Връзката с училището не значи, че можем да наречем „Звездица“ учебни-карско списание. Отново в първа книжка е посочена границата на близостта с учебниците: „В книжките виں ще намерите и наука, и поучение. Учението не се придобива само от читанките, но трябва да се прочита по нещо и отвън.“ Именно стремежът да се разшири тази особено важна за детето територия „отвън“ довежда до енциклопедичните амбиции на първите списания за деца.

Обещанието на редактора за „любопитно“ съдържание се реализира напълно. В книжките редовно се печатат приказки, басни, стихотворения, кратки разказчета (така наречените „прилични четива“), ред статийки „из козмогонията, физиката, ботаниката, минералогията, из културната история и др. (както са изредени в г. XIV, 1905), ребуси, задачи, гатанки, описание на игри, „разни“ (тук се включва всякаква информация).

Введените едногодишни рубрики се свързват със стремежа да се предаде характерен облик на всяка годишнина. Така се поставят акценти в иначе твърде разнородния материал. Проявява се умението на редактора да композира не само отделната книжка, но и цялата годишнина („Цял свят в една стая (разказва една учена муха)“ (г. XIV, 1905), „Писма от София“ (г. XV, 1906), „Деца от всички страни и народи“ (г. XV, 1906), „Мъдри изречения“ (г. X, 1901), „Нравоучение“ (г. XI, 1902) и др).

Несъмнено съдържанието на „Звездица“ се подхранва от жанровите търсения на литературата и публицистиката за деца от края на миналия век до войните. Опитвахме се да ги конкретизираме в изследването на сп. „Младина“. Текстовете от „Звездица“ очертават почти същата жанрова картина — затова ще бъде излишно да се заемем отново със скицирането ѝ. Ще споменем само художествените факти,

които биха представлявали интерес от гледна точка на историческия преглед, който правим.

Списанието на Н. Беловежов безспорно събира повече талантливи поети, отколкото „Младина“. От една страна, в него печатат най-добрите автори от „Младина“ — Ц. Церковски, Ц. Калчев, В. Ив. Стоянов, от друга страна, то привлича за свои сътрудници Чичо Стоян, Ст. Чилингиров, Ст. Дринов, Цв. Парашкевов и др. Няма да коментираме тук ролята, която имат Чичо Стоян и Стоян Дринов за развитието на поезията за деца. Едно изследване на творчеството им за деца не би трябвало да отмени техните публикации в сп. „Звездица“. Те ще дадат по-точна и по-ясна представа за творческото развитие на авторите, отколкото селекцията на произведенията им в книгите. Тук ще споменем само поетическите скици на Чичо Стоян (вместо обичайния прозаически коментар на цветните картини) и социалните стихотворения на Ст. Дринов („Метач“, „Ваксаджийче“).

Не можем да не отбележим разказите и приказките на Лев Толстой, които започват да се отпечатват в списанието от 1898 г. Присъствието им е забележително на фона на дотогава превежданите четива от други списания и несъмнено имат отражение върху формирането на разказа за деца.

Утвърждава се есето като жанр — точно тези кратки разказчета, най-често за природата, които напомнят ученическо съчинение: „Измина се веселото топло лято. Сега времето е тухладно, тух студено. Често мъгли падат по земята. Сутрин вместо бисерна росица имаме кристална слана. Не се чуват вече сладките гласчета на веселите ранобудни птички. Гората онемя. Ни щъркели, ни лястовички се мяркат по небето. Студът ги прокуди в далечните топли страни...“ (откъс от „Есен“, г. XVIII, 1909).

Така наречените „истински случки“, подписани от „истински“ разказвачи, явно се доближават до друг жанр — очерка. Той е представен най-добре от разказите за войната, поместени в по-

следните две годишнини в рубриката „Героите от войната“. Авторите им са очевидци на събитията — участници във войната. Както и в „Младина“, в повечето случаи „истинските случаи“ не се различават от измислените. Показателен обаче е стремежът към актуалност. Като най-любопитен ще посочим един текст, в който приказка е разказана като действителна случка (показателен в случая е изборът на действителната случка пред приказката). Това е известната приказка за дядо Господ, който, преоблечен като старец, изпитвал милосърдието на хората, но в края тя е недвусмислено актуализирана и конкретизирана: „Това се е случило в Англия, а просекинята е била госпожа Грей“ („Просекиня“, г. II, 1893). Буквализирането на приказката в живота предизвиква повече любопитство, отколкото ако беше разказана като фолклорна приказка. (Тук докосваме интересния въпрос за връзката на периодичния печат за деца с масовата литература, който ще бъде изследван другаде).

Приказките са неизменно присъстващи в съдържанието от първата до последната книжка на списанието, но отношението към жанра непрекъснато се променя: от записания „на книга“ народен разказвач, който може да спре разказа си по средата, без да разкаже приказката докрай („Незнайя“, II, 1893), до очевидното намерение да се стилизира разказът в приказката „Как хитрата лисица прехвъркнала през един дол“ (г. XI, 1902) с подзаглавие „разказва един овчар“ (неопределено и обобщено един, някой овчар) и накрая с подпис от Ив. Пенев и до осъвременената приказка на фолклорна основа, доближаваща се до приказките от масовата литература. Най-амбициозният опит от този тип приказки е приказката „Орешко и Захарка“ (г. XIV, 1905), публикувана в отделни „глави“ в няколко поредни книжки с въвеждащи приказните събития подзаглавия (глава първа е озаглавена по следния начин: „За това, как един прекупвач и жена му откраднали орех и яйце и що от това произ-

лязло“). Някои изследователи (Ю. Рот) са склонни да определят жанра на такива произведения като тривиален роман.

Особено впечатляващи са приказките, които се превеждат — това са преди всичко приказки на Братя Грим. Влиянието им също е налице — в деветата годишнина (1900) се появява приказка „по“ Братя Грим.

Наред с популяризирането на западноевропейската приказка списанието се обръща и към източната. В шестата годишнина (1897) е отпечатана индийската приказка „За четирима глухи“. Като първа тя е придружена от специална бележка: „Индийците твърде много обичат приказките. (...) Ето една от техните нови приказки, които европейците са чули от тях и са я превели, а аз ще ви я разкажа, както мога...“ Разяснителните бележки на разказвача — очевидно европейец, продължават и вътре в текста: „Трябва да ви кажа, че у индийците съществува обичай, когато двама се препират за нещо, да помолват първия човек, когото срещнат, да присъди препирнята им.“ Съществуват и обяснения под черта, изобщо всичко, което трябва да адаптира непознатия текст към читателя (от днешна гледна точка това е излишно). Накрая приказката завършва пак с обръщение: „Знаете ли, драги приятели, що може да си помисли човек, кога прочете тази приказка. Ето що: ...“ — следва поука, но предшествана от едно кратко разказче пак за истинска случка, съответна на разказаната приказка.

От 1909 г. в съдържанието започват да се включват и библиейски притчи. Тяхната структура много лесно се усвоява, щом още в следващата годишна един разказ с изведена накрая поука се нарича „притча“.

През март, 1911 г., Н. Беловеждов поверява редакторството и издателството на списание „Звездица“ на двамата софийски основни учители К. Спиров и Ив. Пенев, представен като бивш редактор на „Веселушка“. От последвалата реклама за следващата 1912 г. проличава, че новите редактори ид-

ват със свои идеи за списанието: „Детското илюстрирано списание „Звездица“ ще излиза през 1912 г. изцяло обяснено и подобро и по външност, и по съдържание“. Изявлението не може да бъде плод единствено на лични амбиции. След като едно списание е излизало повече от петнайсет години, промените в него са задължителни, ако иска да има успех и по-нататък — дори ако редакторът беше останал същият. На практика „Звездица“ се печата още само две години поради участието на редакторите в Балканската война. Обявеното рекламно съдържание показва как изглежда списанието към последните си годишнини:

„Звездица“ ще дава:

1. *Интересни народни приказки и песни.*
2. *Леки стихове с много картини.*
3. *Художествени разказчета от велики писатели.*
4. *Весели страници, в които ще се усмиват пороците и светските глупости.*
5. *Из живота на животни и растения.*
6. *Полезни съвети.*
7. *Из хубостите на нашата страна.*
8. *Подходни новини из цял свят и достъпни научни сведения.*
9. *Приказки в картини.*
10. *Случки и примери из живота.*
11. *Татанки, пословици, скрити картини и ребуси.*

Съдържанието е пребогато, но като че с нищо не изненадва. По-интересна е неговата подредба. Тя подчертава вече придобития литературно-художествен характер на списанието. Случките и примерите от живота са поставени твърде назад в сравнение с началната позиция и количеството, което имат в първите годишнини. Поезията обяснимо много бързо заема мястото си (в първите няколко годишнини се отпечатват само по едно-две стихотворения и списанието е сякаш предимно за проза). Стоян М. Попов публикува по няколко стихотворения в една книжка и за всяко използва различни псевдоними (освен известния Чичо Стоян, може би и Диамантин, с

който подписва предимно преведени стихове от Змай Иванович, но да се твърди е невъзможно — и последното преработено и допълнено издание на „Речник на българските псевдоними“, С., 1989, не се занимава с псевдонимите от периодичния печат за деца (с редки изключения).

Съвсем нови за списанието са произведенията на Иван Пенев, които се оказват най-близки до Елин-Пелиновите приказки в стихове. Ето как започва „Умник Станоя от село Огоя“:

*Чичо ви Станоя
от село Огоя
ходил на Видраре,
купил си магаре —
животно осмяно
от мало, голямо,
вред онеправдано,
от всеки ругано ...
И туй за отплата
нему за теглата ...
И умник Станоя
от село Огоя
често го товари,
с сопна го тимари,
гладно го остава,
на вълци го дава.
Ако то зарика
и сопана вика,
моли за храница,
а той се обажда,
и клетви нарежда:
— Кой ще да те храни?
Изяли те врани.
Ти не си родено
за зоб, ни за сено ...*

(г. XXI, 1912)

Веднага се познава стилистиката на Елин-Пелиновите стихотворни приказки (достатъчно е едно сравнение с „Трите баби“ на Елин Пелин, отпечатана за първи път през 1908 г. във „Веселушка“): разговорната интонация, характерните неправилни ударения, диалектните думи. Може да се помисли и за влиянието на Пушкин — Ив. Пенев превежда в стихове приказката на Пушкин „За рибаря и рибката“ (г. XXI, 1912).

Във веселите поемки от същия автор, поместени във „Весели страни-

ци“, най-много личи школуването в сп. „Веселушка“. Тяхната цел е наистина да развлекат и разсмеят, без никакви дидактични намерения. Илюстрациите са напълно подходящи — такъв текст би могъл да се „изобрази“ само със средствата на карикатурата. Пакостниците от една такава весела история в стихове — „Изненада“ (г. XX, 1911) могат да се сравнят с героите на Буш (дотогава в „Звезда“ е преведено едно негово произведение, г. XV, 1906, но не в стихове):

*Но наблизото тамо скрити
малки деца дяволити,
голи, къпани и мити,
всички весели, честити,
че са волни и сити
и отскоро не са бити;
сал за пакости са жадни
и за бой са малко гладни ...
И рибаря щом съглеждат —
хитра му шега скрояват
и го страшно подиграват.*

В последната годишнина на списанието се появява и римувана проза (пак от Ив. Пенев), предшестваша „Патиланските истории“ на Ран Босилек, които също излизат първо в периодичния печат: „Пред Великден Пенчо изпревари децата — той пръв свари и начерви яйцата. А едно така хубавичко нашари, че кой го види — да завиди ... Гледа го, чуди му се, па се досети, опит чуден да направи — под квачка да го постави, да види дали от шарено яйце ще се излупи шарено петле?! ... („Шарен петел, XXI, 1912).

Накрая ще споменем още само два факта: в списанието за първи път са поместени нотирани текстове за песни, а в последната излязла книжка — драма за деца (превод от немски).

Въпреки очевидната близост на съдържанието и оформлението на „Младина“ и „Звезда“ списанието на Никола Беловежков показва по-добър естетически вкус и го прилага по-последователно при подбора на материалите. Събира повече образци, които имат място в историята на литературата за деца — и българската, и чуждата.